

Відгук
офіційного опонента на кандидатську дисертацію
Титаренко Олени Юріївни «Культурне життя на Донбасі у
відбудовчий період (1943-1953 рр.)» поданої на здобуття ступеня кандидата
історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Дисертаційне дослідження Олени Юріївни Титаренко присвячено надзвичайно актуальній проблематиці. Наукове і суспільне значення даної теми зростає з огляду на зміну методологічної парадигми в сучасній історичній науці, гуманізацію та плюралізацію наукового дискурсу, зростання уваги наукової спільноти до мікроісторії, духовного життя соціуму. Великий інтерес для сучасних дослідників являє і радянський тоталітарний режим, його культурна складова, яка певною мірою може пояснити природу тоталітаризму, живучість тоталітарної свідомості. Водночас специфіка культурного життя на території Донбасу, який традиційно був одним із ключових регіонів з точки зору реалізації завдань радянської влади, її легітимації в суспільстві, належного висвітлення не набула. Дослідження даної теми наблизить нас до розуміння процесу формування та трансформації світоглядних орієнтирів мешканців Донбасу, впливу ідеологічних кампаній на розвиток культурної сфери, особливостей функціонування закладів культури та їх здатності задовольнити духовні потреби населення.

До того ж, ретроспективне вивчення культурної складової регіональних особливостей багатонаціональної України може стати своєрідним ключем до розуміння багатьох складних і неоднозначних політичних, соціальних, етнодемографічних процесів, що відбуваються нині в українському суспільстві. Тож можна стверджувати, що подане до захисту дисертаційне дослідження Олени Юріївни Титаренко є актуальним і має наукове значення.

Структура дисертаційного дослідження є цілком логічною, достатньо продуманою і підпорядкована поставленій меті. Вона складається з переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури і додатків.

У вступі автор обґрунтувала актуальність теми, визначила об'єкт і предмет дослідження, хронологічні рамки, географічні межі, сформулювала мету і завдання дослідження, наукову новизну роботи та практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі дисертантка здійснила історіографічний огляд, аналіз джерельної бази, обґрунтувала вибір методологічного інструментарію дослідження. Автором було достатньо повно схарактеризовано історіографічний доробок вітчизняних і зарубіжних дослідників (268 найменувань), виділено основні етапи становлення історіографії проблеми і їх характерні риси (с. 11 – 24). Дисертантка продемонструвала хорошу обізнаність з останніми досягненнями історичної науки у галузі регіоналістики. Зокрема, в дисертації проаналізовано останню роботу С. Кульчицького і Л. Якубової «Триста років самотності: український Донбас у пошуках смислів і Батьківщини», яка знаменує новий етап вивчення історії регіону (С.20).

Позитивним моментом роботи є опрацювання наукових розвідок зарубіжних авторів (близько 40 позицій), які стосуються теоретичних аспектів дослідження (Д. Тош, Ф. Бодель, Л. Февр, Х. Медик, М. Хальбвакс, М. Блок, S. Pasternak) історії СРСР, УРСР (К. Berkhoff, М. Dewhirst, Й. Баберовскі, G. Gorzka, В. Krawchenko, Дж. Армстронг, О. Зубкова, М. Зезина) і Донбасу в тому числі (Г. Куромія, Т. Penter), з них 21 позиція іноземними мовами.

Слід окремо відзначити досить широке коло історичних джерел, застосованих для написання наукового дослідження, що дозволило авторові здійснити верифікацію багатьох фактів, урізноманітнити аналізований матеріал, наповнити зміст роботи суб'єктивними переживаннями пересічних громадян, і в кінцевому підсумку виявити специфіку культурних процесів у досліджуваному регіоні. Автор провела значну евристичну роботу і залучила до аналізу 34 фонди 7 центральних і регіональних архівів та двох музеїв України, загалом 180 одиниць зберігання (с.24 – 32).

Крім актової, діловодної документації, матеріалів періодичної преси, статистичних даних і документів особового походження, об'єктом вивчення

дисертанти стали художньо-літературні твори, зображальні джерела і матеріали усної історії, зокрема 14 інтерв'ю з мешканцями Донбасу зібрані нею особисто. Частина залучених до аналізу історичних джерел вперше було введено до наукового обігу.

Виходячи з поставленої мети та завдань роботи дисертантка використала цілий комплекс загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціально історичних методів дослідження, які схарактеризовані у першому розділі (с.32 – 39). Авторський підхід до вибору методологічних принципів і методів вирізняється сучасністю, виваженістю та полідисциплінарністю. Так, роботу значно збагатило застосування методології сучасної історичної антропології (антропоцентричний підхід, просопографічний метод, методи мікроісторії та усної історії). Це зумовило високий ступінь новизни, достовірності та обґрунтованості наукових положень, узагальнень та висновків дисертаційного дослідження.

Водночас слід зауважити, що проголошений дисертанткою порівняльний метод дослідження, на нашу думку, не знайшов достатньо широкого застосування в роботі. Хоча саме історична компаративістика, за словами М. Крома, як ніякий інший метод дозволяє краще виявити специфіку і масштабність явищ та подій, а також підвищує аналітичний і евристичний потенціал дослідження, сприяє подоланню вузького погляду на наукову проблему.

Другий розділ **«Специфіка культурного процесу на Донбасі»** присвячено соціокультурній характеристиці регіону у відбудовчий період і основним заходам владних структур у справі організації культурного життя. Дисертанткою проаналізовано основні чинники формування культурного середовища в регіоні, виявлено місцеві особливості реалізації політики радянської держави у галузі культури.

Автором обґрунтовано тезу про те, що досліджуваний період на території Донбасу характеризується інтенсифікацією інтеркультурного обміну, взаємодією носіїв різних соціокультурних традицій і цінностей і, водночас, посиленням ідеологічного тиску.

Проте, незважаючи на детальний аналіз соціально-економічної і

демографічної ситуації в регіоні, автор зовсім не взяла до уваги вплив гендерних характеристик населення на формування культурного клімату регіону. Водночас, В.В.Кононенко обстоює тезу, про те, що повоєнне суспільство в Україні було в основному жіночим [Кононенко В.В. Суспільно-політичні настрої та моральний стан населення України в повоєнний період (1945-1953 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Кононенко Валерій Васильович; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – К., 2004. –С.9.]. Відповідь на питання про те, наскільки актуальною ця теза була для Донбасу, навіть без заглиблення у гендерну тематику, могла б дати додатковий матеріал для виявлення регіональної специфіки культурних процесів.

У третьому розділі «Соціокультурні практики у повсякденному житті» детально аналізуються локальні комеморативні практики, доводиться, що вони виступали зручним для влади інструментом ідеологічного впливу на населення. Значну увагу приділено специфічним місцевим святкам (День шахтаря, День визволення Донбасу), що формували регіональну і корпоративну ідентичність громадян (с.76-80). Автор цілком слушно наголошує на тому, що «масштабне святкування ювілейних та пам'ятних дат, що включало в себе офіційні заходи та народні гуляння, створювало канонічну модель радянських свят. Ця модель носила універсальний характер і була типова для всіх регіонів радянської держави, в тому числі і для Донбасу» (с.82-83).

Культурно-просвітницька діяльність бібліотек та музеїв Донбасу цілком слушно розглядається дисертанткою не тільки як інструмент політичної індоктринації, але й елемент дозвілля. Не можна не погодитися з тезою про те, що «незважаючи на ідеологічно-пропагандистську складову в діяльності бібліотек, репертуарі поширюваних книжок, для значної частини населення книга стала найбільш доступним засобом подолання важких психологічних синдромів воєнного часу» (с.108).

Попри аналітичний принцип викладення, розділ дещо хибує на переважаність фактичним матеріалом, що утруднює його сприйняття.

У Розділі «Театральне та музичне мистецтво: професійний та

аматорський рівень» розглянуто діяльність театрів та філармоній в Донбасі. Висвітлено труднощі та особливості процесу їх реєвакуації, інституційного розгортання, формування репертуару. Олена Юрїївна засвідчує наявність в регіоні стійких традицій театрального мистецтва, висококваліфікованих кадрів, що стали суттєвим чинником діяльності театральних установ. Цікавим є спостереження автора про те, що у багатонаціональному Донбасі «фольклор, як елемент народної творчості, інтегрувався до професійної діяльності» (с.135). А тема Донбасу була затребуваною у музичній культурі (с.135).

Значну увагу приділено аналізу організації і функціонування Будинків культури, клубних установ та роботі самодіяльних творчих колективів (с.137-153), що підкреслює велике значення художньої самодіяльності для населення регіону, перш за все, у справі організації дозвілля і самореалізації.

Останній розділ дисертаційного дослідження **«Кінематограф та радіомовлення як засоби формування духовних цінностей»** є найбільш насиченим аналітичним матеріалом і значною мірою відображає регіональну специфіку культурних процесів. Автор докладно розкриває роль кінематографу та радіомовлення у духовному житті населення Донбасу, знайомить нас з основними проблемами розгортання кіно- і радіомережі.

Чималу увагу приділено розгляду тематики, художньої цінності радянських кінофільмів даного періоду. На особливу увагу заслуговує аналіз хронікальних та документальних стрічок. Дисертантка відзначає великий вплив на глядача трофейних та американських кінофільмів, які знайомили населення з новим, невідомим способом життя. Важливим, на нашу думку, є висновок про те, що «як художній, так і документальний кінематографи залишалися не лише потужним засобом фіксації оточуючої дійсності, але й чинником впливу на неї» (с.164). Позитивною рисою розділу є аналіз формування образу Донбасу в повоєнному кінематографі як художньому, так і документальному.

У підсумковій частині роботи дисертантка наводить аргументовані висновки щодо проведеного дослідження.

О.Ю. Титаренко у повному обсязі виконала всі завдання дослідження. Нею

з'ясовано сутність та особливості культурних процесів на території Донбасу в період повоєнної відбудови. Авторкою дисертаційного дослідження досягнуто конкретних наукових результатів, які мають значення для історичної науки. Оформлення дисертації повністю відповідає державним стандартам.

Список використаних джерел та літератури містить 606 позицій, з яких більше половини історичні джерела, що позитивно позначилося на якості дисертаційного дослідження. Цінними з наукової точки зору є додатки, які характеризують мережу музеїв, театральних-музичних, культурно-просвітницьких установ Донбасу, ілюструють повсякденні культурні практики пересічних громадян, дають уявлення про театральний репертуар, функціонування бібліотек і художньої самодіяльності, містять фото з театральних вистав та кадри з популярних кінофільмів. Додатки яскраво ілюструють багато положень дисертаційної роботи, що покращує сприйняття фактичного матеріалу. Водночас, викликає запитання доцільність створення Додатку 4.11 (Репертуар Донецького театру опери та балету – Донбас-Опери – на лютий-березень 2017 р.), оскільки його зміст виходить далеко за межі тематики і хронологічних рамок дослідження, до того ж, це не оговорено.

Автореферат повністю розкриває зміст дисертації. Її основні положення знайшли відображення у 21 науковій статті, 8 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях України (у т.ч. 2 – у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз), 2 – у виданнях іноземних держав; апробовані на 18 наукових конференціях різного рівня. Результати наукового дослідження Олени Юріївни мають практичне значення і можуть бути використані при написанні комплексних праць з історії України та Донбасу, довідників, краєзнавчих археографічних збірок, організації тематичних виставок у музейних установах тощо.

Висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Дисертантка продемонструвала високий фаховий рівень роботи з історичними джерелами і науковою літературою. Дисертаційна робота **Титаренко Олени Юріївни «Культурне життя на Донбасі у відбудовчий період (1943-1953 рр.)»** виконана на високому науково-теоретичному рівні, є

самостійним завершеним оригінальним дослідженням, яке розкриває важливу наукову проблему і повністю відповідає всім вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567 (зі змінами). А її автор – **Титаренко Олена Юріївна** цілком заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

03 травня 2017 року,
офіційний опонент,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України
Донецького національного університету
імені Василя Стуса

Бистра М.О.

Вчений секретар
Донецького національного університету
імені Василя Стуса

Підпис Бистрої М.О. завідує

Важеніна О.Г.